
СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ

УДК 343:378.12:378.4(477.74) «1890/1917»

*Кільдесса П. О.,
студентка IV курсу економіко-правовий факультет,
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна*

ВИКЛАДАЧІ ТА ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ В ІМПЕРАТОРСЬКОМУ НОВОРОСІЙСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.СТ.)

У статті представлено цікаві особливості становлення і розвитку Імператорського Новоросійського університету (зараз Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова).

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *кафедра кримінального права з кримінальним судоустроєм та судочинством; навчальні дисципліни: кримінальне право, кримінальний процес, судова медицина.*

З 1817 р. в Одесі існував Рішельєвській ліцей, який був створений на базі декількох училищ, де в основному навчалися діти дворян та купців. На той час контингент осіб, які навчалися в ліцеї, був невеликим, навчальні плани не передбачали розподілу на спеціалізації та і сама постановка навчання більше сприяла загальній підготовці особистості і тому вже через деякий час вона певною мірою не відповідала динамічному розвитку Новоросійського краю та завданню підготовки кваліфікованих спеціалістів. Саме тому прогресивні громадські діячі, яких хвилював загальний соціальний розвиток Півдня, доля науки й культури в цьому регіоні, почали домагатися перетворення ліцею на університет. Особливо наполегливо і рішуче домагався відкриття університету в Одесі видатний вчений М.І. Пирогов.

Але певний час такі спроби нашоувувались на «заперечення» царського уряду, який досить «обережно» ставився до студентської молоді, до її думок та настроїв. Лише в 1837 р. розпочалися перші заходи з цього приводу. Був затверджений новий статут Рішельєвського ліцею, і це дало змогу йому за своєю структурою, навчальними планами й програмами наблизитися до вищого учбового закладу. В ньому було створено фізико-математичне відділення і відділення правознавства, інститут східних мов. Разом з відділенням правознавства функціонувало і камеральне відділення, яке готувало спеціалістів-юристів для сфери державного та приватного господарства. Юридичний напрямок став найчисельнішим за складом студентів у Ліцею.

Але клопотання про відкриття дійсного вищого навчального закладу на цьому не припинялись, і в липні 1864 р. Олександром II був підписаний

Указ про відкриття університету в Одесі. Урочисте відкриття його відбулося 13 травня 1865 р. (за н. ст.), коли пройшло перше засідання Вченої ради університету.

Імператорський Новоросійський університет розпочав діяльність, маючи в своєму складі три факультети: історико-філологічний, фізико-математичний і юридичний. Перший набір на юридичний факультет університету складав 200 осіб.

Для забезпечення навчального процесу на юридичному факультеті спочатку функціонували такі кафедри: енциклопедії права, історії важливих іноземних законодавств, історії руського права, історії слов'янського законодавства (до 1890 р.), римського права, державного права, цивільного права з цивільним судоустроєм та судочинством, поліцейського права, фінансового права, міжнародного права, політичної економії і статистики, канонічного права та кафедри кримінального права з кримінальним судоустроєм та судочинством. Зі знайомством саме з кафедри кримінального права і продовжимо наш аналіз історичних подій.

При відкритті університету одним з найбільш яскравих викладачів цієї кафедри був професор О.М. Богдановський. Саме з його ім'ям пов'язана якісна просвітницька та наукова діяльність, корисна громадська діяльність університету. Будучи директором Рішельєвського ліцею, він доклав чималих особистих зусиль для організації університету в цілому і юридичного факультету зокрема.

Олександр Михайлович Богдановський народився в 1832 р. в Тамбовській губернії. Виховувався в Миколаївському сирітському інституті. В 1853 р. він закінчив Московський університет і 8 грудня цього ж року був призначений ад'юнктом Рішельєвського ліцею з кримінального права та практичного судочинства. В 1857 р. О.М. Богдановський успішно склав екзамен магістра та захистив дисертацію на тему «Развитие понятий о преступлении и наказании в русском праве до Петра Великого», після чого був затверджений професором ліцею, а в подальшому і його директором.

Олександр Михайлович був активним учасником перетворення Рішельєвського ліцею в Імператорський Новоросійський університет. У 1865 р. 13 травня проведено засідання Вченої ради університету, 17 травня 1865 р. відбулося перше засідання Народи Імператорського Новоросійського університету під головуванням ректора І.Д. Соколова. На цьому засіданні було заслухано «Височайший указ» про заснування університету від 11 липня 1864 р. Також було заслухано «Височайше повеління» від 23 березня 1864 р., відповідно до якого на О.М. Богдановського було велено покласти тимчасове виконання обов'язків проректора університету. А 20 грудня 1865 р. його було обрано проректором університету.

26 квітня 1870 р. в актовому залі юридичного факультету Імператорського Новоросійського університету відбувся публічний захист дисертації екстраординарного професора кафедри кримінального права і судочинства, магістра О.М. Богдановського на тему: «Молодые преступники. Вопросы уголовного права и уголовной политики». 26 квітня 1870 р. на засіданні Народи Імператорського Новоросійського університету було затверджено магістра О.М. Богдановського в ступені доктора кримінального права. На цьому ж засіданні його було затверджено в званні ординарного професора.

Таким чином, професор О.М. Богдановський працював і в Рішельєвському ліцею і в Імператорському Новоросійському університеті.

8 грудня 1878 р. закінчився 25-річний термін служби О.М. Богдановського: балотуватися на наступне п'ятиліття він не бажав і 27 січня 1879 р. пішов у відставку зі званням заслуженого професора. Ще декілька разів за проханням Міністра народної освіти він повертався до університету і читав курси лекцій з ряду дисциплін кримінального права.

Після виходу у відставку О.М. Богдановський на початку 90-х р. поселився в своєму маєтку в Полтавській губернії і зайнявся сільським господарством, потім переїхав до своєї дочки в м. Київ.

О.М. Богдановський був не тільки досвідченим викладачем та науковцем. Він був і видатним громадським діячем. Він був Почесним мировим суддею, Головуючим Одеського з'їзду мирових суддів, Головою педагогічної громади. 22 лютого 1858 р. він був обраний членом Імператорської Одеської громади історії і давнини, а в 1870 р. його обрано присяжним засідателем Одеського окружного суду. В 1865 р. О.М. Богдановський був інспектором Одеської Маріївської міської жіночої гімназії, в 1868 р. – Головою Комісії опікунів Одеських початкових народних училищ, багато зробив для удосконалення учбового процесу, редагував газету «Одесский вестник». 17 липня 1869 р. він на засіданні Імператорського Новоросійського університету вперше виступив з клопотанням перед урядом про відкриття при університеті медичного факультету, який і був відкритий в університеті в 1900 році. Щодо взаємин О.М. Богдановського з людьми, то про це досить чітко висловився опікун Одеського навчального округу П.А. Лаврівський. Він писав: «Взаємини із студентами у нього були самі близькі і як у професора і як у проректора. Він завжди готовий був усе зробити для студента, хоч би і з порушенням існуючих правил...» [2, 530].

Після виходу О.М. Богдановського у відставку юридичний факультет університету почав шукати нового викладача для викладання цих дисциплін і в 1880 р. викладачем кримінального судоустрою та судочинства став магістр В.М. Палаузов.

В.М. Палаузов – доктор кримінального процесу (з 1885 р.) та професор (з 1884 р.), народився 12 травня 1851 р. в Одесі. Навчався на юридичному факультеті Імператорського Новоросійського університету (1868-1872 рр.) 25 вересня 1872 р. на прохання О.М. Богдановського він був залишений на два роки стипендіатом при цій кафедрі для підготовки магістерської дисертації. Така дисертація була представлена у 1877 р., але війна за звільнення слов'ян зажадала від В.М. Палаузова, болгарина за походженням, служби в Болгарії, де він відіграв видатну роль у справі устрою цивільного управління, особливо його судового відділу. Обіймав посаду депутата від Одеси у перших національних зборах Болгарії. Після повернення до Росії захистив дисертацію на звання магістра кримінального права. У 1880 р. був обраний доцентом.

При введенні в 1884 р. нового уставу, В.М. Палаузов, згідно з висновком ректора університету, був призначений екстраординарним професором кримінального права, а 31 травня 1885 р. він був затверджений доктором кримінального права Новоросійського університету. В.М. Палаузов був автором багатьох праць з кримінального права і процесу: «Постановка воп-

росов присяжним засадателям по русскому праву. Содержание вопросов» (докторська дисертація), «К вопросу о форме участия народного элемента в уголовной юстиции» (магістерська дисертація), «О предании суду в обвинительном процессе» (лекція, яка була прочитана в актовому залі Новоросійського університету в квітні 1880 р.) та багато інших [2, 532].

Традиційно до дисциплін, які викладаються на цій кафедрі, відносять і судову медицину. Але ця дисципліна почала викладатись в університеті трохи пізніше, бо при відкритті не була такого викладача, який би за рівнем своєї підготовки відповідав вимогам університету. В усякому разі офіційно лекції з судової медицини почались в університеті з 1886 р., і першим викладачем цієї дисципліни був доктор медицини М.І. Розумовський.

М.І.Розумовський народився в 1850 р., він син військового лікаря. Закінчив курс Керченській гімназії в 1867 р. і в тому ж році поступив в Імператорській Новоросійський Університет на фізико-математичний факультет, який закінчив 1872 р. В 1881 р. був призначений Радою Новоросійського Університету лікарем і в 1886/87 р. читав судову медицину для студентів юридичного факультету, продовжуючи при цьому працювати університетським лікарем.

З 15 лютого 1888 р. судову медицину викладав приват-доцент доктор медицини О.В.Корш [2, 533]. Корш Олександр Володимирович народився у 1846 р. у дворянській сім'ї. Навчався у Полтавській гімназії, після закінчення якої вступив до імператорської медико-хірургічної академії. В 1870 р. закінчив академію, отримавши ступінь лікаря і був призначений ординатором у полтавський богоугодний заклад.

Професійна освіта і серйозне ставлення до обраної справи дозволили йому поступово піднятися службовими сходами. У жовтні 1874 р. О.В. Корш уже керував жіночим і хірургічним відділенням закладу. Майже одночасно він був призначений позаштатним молодшим чиновником Медичного департаменту Міністерства внутрішніх справ з прикомандируванням до Медико-хірургічної академії для наукового удосконалення. 23 травня 1881 р. йому було присвоєно ступінь доктора медицини, а в липні цього ж року він був призначений позаштатним ординатором Петропавлівської лікарні в Петербурзі.

Володіючи великим практичним досвідом і маючи науковий ступінь, О.В. Корш підходив для роботи в контролюючих органах. Тому 18 лютого 1882 р. він був призначений помічником лікарського інспектора у Вятку, а з 3 липня 1886 р. – лікарським інспектором в Одесу. В Одесі О.В. Корш витримав конкурсне випробування в Новоросійському Імператорському університеті, і з 15 лютого 1888 р. почав читати судову медицину у статусі приват-доцента. Глибокі знання, професіоналізм та багатий практичний досвід дозволили О.В. Коршу відразу завоювати симпатії і визнання як педагогічного колективу, так і студентів Новоросійського Імператорського університету.

30 серпня 1892 р. О.В. Корш отримав чин дійсного статського радника. 20 червня 1903 р. приват-доцент О.В. Корш був призначений екстра-ординарним професором Імператорського Новоросійського університету. З цього часу він очолює вже самостійну кафедру судової медицини, яка була виділена з кафедри кримінального права. Активна наукова і педагогічна діяльність О.В. Корша була відзначена в 1904 р., коли 23 грудня він був призначений

ординарним професором кафедри судової медицини.

Незважаючи на велику педагогічну зайнятість (він очолював дві кафедри: на юридичному і медичному факультетах університету), активно продовжувалась його наукова робота. Він багато працював у лабораторіях, їздив у відрядження до Петербургу, Москви, Варшави з науковою метою.

Відзначивши 30-річчя своєї роботи, 12 квітня 1906 р. О.В. Корш вийшов зі штату професорів, але продовжував активно працювати. 27 листопада 1913 р. він отримав звання заслуженого професора медицини.

За свою педагогічну і наукову діяльність О.В. Корш мав багато нагород: ордени Святого Станіслава 3 ст., Святого Володимира 3 ст., Святої Анни 3 ст. з мечем, медалі на честь царювання імператора Олександра III, «В пам'ять російсько-турецької війни 1877-1878 рр.», знак відзнаки – безпорочної служби за вислугу не менш 40 років.

Здавалося б, що після такого високого визнання діяльності професора О.В. Корша, у нього буде достойна і почесна старість. Проте революційні події, які відбулись уже пізніше, багато змінили в долі людей. Університет то закривали, то відкривали. Було скасовані всі звання і пов'язані з ними привілеї. Вчена рада університету припинила свої засідання, звільнили багатьох професорів. Все це торкнулося і О.В. Корша. У 1919 р. за Наказом Наркомату освіти УРСР він був звільнений з роботи і виключений із списку викладачів університету. Помер О.В. Корш у 1925 р.

Проведення більш детального аналізу навчальних дисциплін, які викладались кафедрою кримінального права в період з 1865 – 1903 роках, дозволяє відмітити, що не тільки поступово з'являлись нові дисципліни, а й в існуючі вносились відповідні зміни, що, в свою чергу, впливало на назву таких курсів.

Починаючи з кримінального права. Викладання цієї дисципліни почалося в 1866/1867 навчальному році, тобто в другому навчальному році освітньої діяльності університету. Ця дисципліна викладалась студентам III курсу. Основним викладачем цієї дисципліни був уже відомий нам фахівець проф. О.М. Богдановський. Кримінальне право викладалось три години на тиждень. Існуюча тоді суспільна обстановка, певна архаїчність існуючого в ті роки кримінального законодавства, яке часто називали творінням «крючкотворів», створювала дуже значні перешкоди для наявності якісного кримінального законодавства, для проведення наукових кримінально-правових досліджень, підготовки необхідних фахівців. Вважається, що тільки відміна кріпацького права в 60-х роках XIX століття, проведення судової реформи в ті роки, деяка лібералізація суспільного життя створювали певні умови для напрацювання основ вітчизняного кримінального права. Йдеться про труднощі, які об'єктивно виникали при викладанні кримінального права.

У наступному 1867/1868 навчальному році студентам IV курсу почали викладати кримінальне судочинство, яке теж вів проф. О.М. Богдановський. Кримінальне судочинство викладалось по дві години на тиждень. У 1868/1869 році змінилась назва предмета з «кримінального судочинства» на «кримінальний процес» та збільшилась навчальне навантаження студентів IV курсу, які слухали лекції з кримінального процесу вже три години на тиждень. Кримінальне судочинство в ті роки значно реформувалося. Зміни до кримінального законодавства, проведення судової реформи, про яку ми вже

вище згадували, переосмислення діяльності судів присяжних та інші значні зміни, потребували і певних змін в викладанні і кримінального судочинства, що теж було зовсім не простою справою і потребувало необхідного рівня викладачів, які залучались до такої роботи; від викладачів вимагалась якісна, цілеспрямована робота щодо підготовки відповідних молодих юристів.

Через десять років, 1887 навчальному році, крім кримінального права і кримінального процесу, вже викладалась і судова медицина. Крім лекцій вже проводились практичні заняття. Особливу частину кримінального права в ці роки викладав О.М. Богдановський. Практичні заняття включали: розв'язання задач та казусів по кожному виду злочинів; порівняльного вивчення текстів кодексів: російського, французького, німецького і голландського. Вивчення текстів іноземних кримінальних кодексів, введення порівняльного аналізу кримінального законодавства було в ті роки необхідною справою: бо багато фахівців того часу справедливо вважало, що в низці зарубіжних країн кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство вже мало певний час існування, фахівцями тих країн накопичений певний досвід в його застосуванні, і тому така практика буде цікавою і для вітчизняних спеціалістів [4, 14].

Курс кримінального процесу читав В.М. Палаузов. Головним напрямком в вивченні цієї дисципліни було викладення змісту догми кримінального процесу на всіх стадіях, від порушення кримінальної справи і до виконання вироку. Практичні заняття проходили в вигляді казуїстичного репетиторію по пройденим частинам курсу.

Судову медицину читав М.І. Розумовський. Дисципліна проводилась два рази на тиждень.

У 1891 р. з'являється спеціальний курс «Тюрмознавство». Викладав цей спеціальний курс проф. О.М. Богдановський, який в ті роки вже працював деканом юридичного факультету. Цей курс був направлений на вивчення історії тюрмознавства та закладів ув'язнення на заході Європи та в Росії, їх сучасного стану. Дисципліна «Тюрмознавство» проводилась два рази на тиждень.

Кримінальне право (Загальну та Особливу частину) і кримінальне судочинство та судоустрій уже викладав ординарний професор В.М. Палаузов.

Судову медицину читав приват-доцент А.В. Корш. Головними напрямками вивчення цієї дисципліни були: визначення суті судової медицини та її значення для юристів; предмети судово-медичного дослідження; ознайомлення із трупами явищами; травматичні ушкодження та насильницька смерть; самогубство; дитовбивство; протизаконне задоволення статевих спонукань; види асфіктичної смерті; судова токсикологія; загальні фізіолого-паталогічні поняття душевного життя; класифікація душевних розладів.

Практичні заняття проходили у вигляді демонстрування анатомічних малюнків та препаратів у зоологічних аудиторіях та при судово-медичних розтиних у місцевій лікарні та анатомічних покоях на кладовищах; розборах спірних судово-медичних актів.

У 1895/1896 навчальному році знову було змінено назву предмета «кримінальний судоустрій та судочинство» на «кримінальний процес», однак ніяких змін у викладанні цього предмета не було. Структурні зміни в викладанні з'явилися в 1902/1903 навчальному році, коли кримінальне

право викладали вже два викладачі. Вони розділили між собою професійні обов'язки і, таким чином, кримінальне право викладали В.М. Палаузов та приват-доцент М.М. Амбращкевич.

В.М. Палаузов читав Загальну частину кримінального права, крім вчення про покарання та в Особливій частині – злочини проти особи та власності. М.М. Амбращкевич читав вчення про покарання в Загальній частині та практично всю Особливу частину, окрім злочинів проти особи та власності [5].

Отже, виділились два спеціальних курси: «злочини проти особи та власності», який читав В.М. Палаузов та «вчення про покарання», який викладав Амбращкевич М.М. На жаль про М.М. Амбращкевича також ніяких даних поки що не знайдено, проте ведуться пошуки інформації про його наукову діяльність та життя.

Отже, за майже 40 років створення і первісного функціонування цієї кафедри видно, що кафедра розвивалась з кожним роком активно розвивалась. З'явилися нові загальні та спеціальні курси, з'явилися нові викладачі тощо. Викладачі кафедри того періоду пройшли зовсім не легкий шлях свого соціального життя. І все це задія того, щоб розвивати освітню діяльність, проводити наукові дослідження практично з усіх дисциплін, які викладались на цій кафедрі для підготовки в Імператорському Новоросійському університеті висококваліфікованих спеціалістів.

Прекрасні традиції кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики яка вже десять років існує в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова не тільки зберегла ці традиції, а й досить успішно їх розвиває. В усякому разі досягнення, які вона має, виводять її в коло найбільш успішних кафедр, які є сьогодні в вищих навчальних закладах України [6].

Література

1. *Історія Одеського університету за 100 років/Редкол.: О.І. Юрженко. – К.: Вид-во Київ. Ун-ту, 1968. – 421 с.*
2. *Маркевич А.И. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета: Ист. зап. и акад. списки. – Одесса: Экон. тип., 1890. – XV, 734. X с.*
3. *Історія Одеського університету (1865-2000 р.). Гол. ред. В.А. Сминтина. – Одеса, 2000 р. – 226 с.*
4. *Тагайцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2 т. Т.1. – М., Наука, 1994. – 380 с.*
5. *Обозрение преподавания наук в Новороссийском университете за 1865/1866-1868/1869, 1891/1892, 1895/1896, 1902/1903 уч. г. Одесса.*
6. *С.Л. Стрельцов. «Якість освіти, в першу чергу залежить від професійності викладацького складу». Юридичний вісник України, № 20, 17-23 травня 2008 р., с.10-11.*

*Кильдесева П. А., студентка
экономико-правовой факультет,
Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина*

**ПРЕПОДАВАТЕЛИ И ПРЕПОДАВАНИЕ УЧЕБНЫХ ДИСЦИПЛИН
УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛА
В ИМПЕРАТОРСКОМ НОВОРОССИЙСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ
(КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX СТ.СТ.)**

РЕЗЮМЕ

Императорский Новороссийский университет (сейчас Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова), был создан на базе Ришельевского лицея, который уже несколько десятков лет функционировал в Одессе и хорошо себя зарекомендовал. Обращается внимание на отдельные направления деятельности этого университета, в первую очередь, связанные с подготовкой юристов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *кафедра уголовного права с уголовным судостроительством и судопроизводством; учебные дисциплины: уголовное право, уголовный процесс, судебная медицина.*